

**ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ШУЛЬСЬКА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.2 (477.82)'373.23

НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Луцьк – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Аркушин Григорій Львович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
кафедра історії та культури української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бучко Дмитро Григорович,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри українського
та загального мовознавства;

кандидат філологічних наук
Осташ Роман Іванович,
старший науковий співробітник (пенсіонер).

Захист відбудеться 22 жовтня о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а, ауд. 41).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розіслано 19 вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

Н. М. Костусяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Українська антропонімія як органічна основа пропріального складу лексики окреслена мовними традиціями та локальними особливостями. Трикомпонентна офіційна антропосистема представлена прізвищами, особовими іменами та патронімами. У народно-побутовій комунікації, зреалізованій у говірковому середовищі та в соціальних мікроспільнотах, основні функції антропонімів виконують прізвиська. Якщо прізвища та власні особові імена вивчено вже докладно у спеціальних ґрунтовних студіях, зафіксовано в лексикографічних працях, то неофіційна система називання людей досліджена ще недостатньо, хоча вуличні прізвиська мають великий евристичний потенціал. Периферійність студіювання народно-побутових іменувань зумовлена складністю їх фіксацій через усне, незадокументоване функціонування, морально-етичну закритість.

Упродовж останніх десятиліть в українській ономастиці активізувалися дослідження неофіційних антропонімів у різних регіонах, зокрема у Степовій Україні: Донеччина (О. В. Антонюк), Луганщина (Н. М. Федотова), Нижня Наддніпрянщина (В. А. Чабаненко); у Західній Україні: Наддністрянщина (М. Я. Наливайко, Г. В. Сенік), Галичина (Р. І. Осташ, О. С. Вербо́вцева), Бойківщина (Д. Г. Бучко, Г. Є. Бучко), Покуття (Г. Д. Ліщинська), Гуцульщина (М. П. Лесюк), Закарпаття (П. П. Чучка); поза межами України: Холмщина (Н. Л. Осташ), Підляшшя (Г. Л. Аркушин). Опубліковано такі лексикографічні праці: “Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини”, “Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині”, “Словник прізвиськ північно-західної України”.

Прізвиськова система акумулює інформацію про лінгвоментальну та етнокультурну специфіку українців, тому цей напрям передбачає комплексне опрацювання регіональних антропонімних фондів. Зважаючи на важливість регіональних студій на загальноукраїнському ономастичному фоні, ґрунтовного й повного дослідження потребує також і неофіційна антропонімія Західного Полісся. Прізвиська цього ареалу демонструють оригінальні ознаки на мотиваційному, лексичному, словотвірному рівнях, що свідчить як про інновації, так і про мовну архаїку. Народно-побутові антропонімні вподобання поліщуків ще не були предметом спеціального наукового вивчення. Глибшого висвітлення потребують прізвиська з погляду їх класифікаційних різновидів, мотиваційних груп, лексико-конотативного наповнення, словотвірної специфіки, термінологічного статусу. У зв'язку з постійним уходженням нових елементів в антропонімну систему давні сімейно-родові неофіційні назви людей поступово виходять із ужитку, зникають автохтонні антропонімні формули, тому необхідні їх фіксації й науковий опис. Це зумовлює **актуальність теми дослідження**. Лінгвістичний аналіз західнополіських прізвиськ сприяє також з'ясуванню соціокультурних і ментальних регіональних феноменів, розширюючи амплітуду антропонімичних студій.

Мовний континуум Західного Полісся, що поєднав у собі діалектну архаїку двох систем (північної та південно-західної) і сучасну сленгово-жаргонну

специфіку, – респектабельне поле для антропонімічних пошуків. Унікальність західнополіського ареалу зумовлена його прикордонним характером, оскільки відчутні впливи польської мови.

У методологічних засадах класифікації антропонімного фактажу і системного підходу до аналізу неофіційних іменувань у нашій роботі використано досвід українських мовознавців М. Л. Худаша, І. Д. Сухомлина, П. П. Чучки, Р. І. Остаха, а також напрацювання дослідників інших слов'янських мов. У дисертації визнано за доцільне класифікувати антропонімний матеріал (відповідно до мотивів номінацій) за ієрархічною типологією на мотиваційні групи, мотиваційні підгрупи, мотиваційні мікрогрупи, мотиваційні ряди з урахуванням мотиваційних ознак.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну працю виконано в межах наукової теми кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки “Поліфункціональний статус української мови в синхронії та діахронії”, а також у руслі науково-дослідницької роботи “Говірки та оніми Західного Полісся” (реєстраційний номер 0109U00572), яку виконує Західнополіський ономастико-діалектологічний центр. Тему кандидатської дисертації затверджено на засіданні Наукової координаційної ради “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 48 від 05 травня 2009 р.).

Мета і завдання роботи. Мета дослідження – комплексний аналіз функціонально-мотиваційних і словотвірних особливостей сучасної неофіційної антропонімії Західного Полісся. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання:

1) шляхом безпосереднього опитування респондентів зібрано максимально повну джерельну базу західнополіських неофіційних іменувань осіб на синхронному зрізі;

2) з'ясовано антропонімний статус вуличного прізвиська як унікальної комунікативної одиниці;

3) на основі мотиваційних параметрів побудовано ієрархічну типологію народно-побутової антропонімії Західного Полісся в контексті етнокультурних і локальних констант; виділено різновиди неофіційних особових іменувань;

4) описано актуальні способи творення прізвиस्क, акцентовано увагу на поширених і унікальних словотвірних засобах;

5) встановлено продуктивність словотвірних моделей неофіційних назв осіб;

6) виявлено специфічні мовні ознаки народно-побутової антропонімної системи Західного Полісся.

Джерельною базою роботи слугували власні записи антропонімного фактажу, зроблені упродовж 2005–2010 років у 163 населених пунктах Західного Полісся (Волинська область, частково північно-західні райони Рівненської області), а також у двох населених пунктах Південного Підляштя (Республіка Польща).

Матеріал зібрано шляхом письмової і магнітофонної фіксацій безпосередньо від респондентів різного віку, насамперед діалектоносіїв. Картотека зафіксованих західнополіських неофіційних іменувань налічує 19 416 одиниць, зроблено фонозаписи зв'язних текстів про вуличні прізвиська. Крім того, використано фактичний матеріал зі “Словника прізвиськ північно-західної України” (упорядник Г. Л. Аркушин), інших джерел.

Об'єкт дослідження – неофіційна антропонімна система Західного Полісся, яка, з одного боку, виявляє специфічні локальні риси, а з іншого – інваріантні ознаки загальноукраїнського антропонімікону.

Предмет дослідження – функціонально-мотиваційні та словотвірні особливості сучасних західнополіських народно-побутових іменувань осіб.

Методика дослідження зумовлена загальною метою та поставленими завданнями. Використано метод лінгвістичного опису і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії. Із конкретних лінгвістичних прийомів дослідження в роботі застосовано прийом словотвірного аналізу. За допомогою кількісних підрахунків встановлено склад і продуктивність мотиваційних груп, підгруп, мікрогруп, рядів, дериваційних моделей. Деякі прізвиськові явища репрезентовано лінгвогеографічним методом (окреслено їх ареали).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз неофіційної антропонімної системи Західного Полісся із залученням максимально повної джерельної бази; запропоновано відносно нову ієрархічну типологію неофіційних антропонімів за мотиваційними ознаками; виділено полімотиваційні прізвиська; встановлено найпродуктивніші словотвірні моделі і способи творення неофіційних антропонімів; окремі діалектні явища антропонімної номінації представлено лінгвогеографічно; аргументовано термінологічну кваліфікацію західнополіських неофіційних назв осіб.

Теоретичне значення роботи. У дослідженні представлено мотиваційно-словотвірну структуру неофіційних антропонімів; розглянуто прізвиськовий номен через призму функціональної, вікової, лексико-семантичної опозиційності; подано наукові коментарі й уточнення до термінологічних питань, що стосуються неофіційних іменувань. Комплексна характеристика західнополіської народно-побутової антропонімії підтвердила перевагу системного підходу над диференційним описом. Результати роботи сприяють розширенню антропонімичної теорії щодо неофіційних найменувань людей, доповнюють загальноукраїнські студії над прізвиськами.

Практична цінність дослідження. У науковий обіг уведено значний за обсягом новий фактичний матеріал. Отримані результати можуть бути використані у працях із сучасної української антропоніміки, лексикології, словотвору, етнолінгвістики, діалектології, а також при укладанні відповідних словників та атласів. Репрезентований автохтонний матеріал може бути цінним джерелом для етнографів, культурологів, істориків, психологів. Засвідчені в

дослідженні антропонімні явища мають велике значення для з'ясування специфіки українсько-польських та українсько-російських міжмовних контактів.

Особистий внесок здобувача полягає у власному збиранні антропонімного матеріалу, у представленні комплексного опису неофіційної антропонімії Західного Полісся, в обґрунтуванні важливих теоретичних питань, що стосуються неофіційних особових назв, у розширенні емпіричного фактажу української ономастики.

Апробація роботи. Розділи дисертації та роботу загалом обговорено на засіданнях кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки. Основні положення та результати роботи викладено в доповідях на науковій школі-семінарі “Актуальні проблеми етнолінгвістики” (Житомир, 2006 р.), міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (Луцьк, 2008–2009 рр.), міжнародних наукових конференціях “Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах” (Луцьк, 2007 р.), “Українське народознавство на початку ХХІ ст. (теорія, методи та тенденції розвитку)” (Київ, 2008 р.), “Українська мова поза межами України” (Люблін, 2009 р.), “Західнополіські говірки в просторі та часі” (Луцьк, 2010 р.), “Народна творчість українців у просторі та часі” (Луцьк, 2010 р.), “Північноукраїнське наріччя в історії української мови” (Житомир, 2010 р.), діалектологічній конференції “Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті” (Тернопіль, 2009 р.), ХІІІ Всеукраїнській ономастичній конференції (Ужгород, 2009 р.), науковому семінарі “Інтерференція та запозичення в діалектах” (Львів, 2009 р.), ІІІ польсько-українському симпозиумі “Господарство, культура і мова на польсько-українському пограниччі” (Люблін – Воля-Угруська, 2010 р.), конференції молодих славістів – 2010 (Прага, 2010 р.), ХІV Всеукраїнській ономастичній конференції “Українська онімія в просторі та часі” (Івано-Франківськ, 2011 р.), а також на звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів та студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, 2008–2011 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 18 опублікованих працях, серед них 11 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, у тезах доповідей, виголошених на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, а також в авторському “Словнику прізвищ жителів межиріччя Стиру та Горині” (Луцьк, 2008; 6,8 друк. арк.).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, у яких узагальнено результати роботи, списку використаних джерел (30 позицій), списку використаної літератури (282 позиції) та 9 додатків, серед яких – індекс проаналізованих іменувань, діаграми, інвентар прізвищових суфіксів, діалектні тексти, лінгвогеографічні карти. Повний обсяг дисертації – 363 сторінки, текстову частину викладено на 195 сторінках, додатки займають 121 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, визначено методи, об'єкт і предмет дослідження, окреслено джерельну базу і наукову новизну, теоретичне і практичне значення праці, подано відомості про апробацію основних положень дисертації.

Перший розділ **“Неофіційні найменування людей як об'єкт наукового опису”** присвячений з'ясуванню теоретичних питань щодо неофіційних особових назв і вміщує три підрозділи. У підрозділі 1.1. *“Стан дослідження слов'янської народно-побутової антропонімії”* здійснено ретроспективний аналіз студій над неофіційними найменуваннями, починаючи від перших українських ономастичних досліджень І. Я. Франка, В. Ю. Охримовича, М. Ф. Сумцова, В. М. Ястребова. Наголошено, що важливим етапом у вивченні вуличних прізвиськ стала праця *“Причинки до української ономастики”* І. Я. Франка, у якій учений описує антропонімію тодішніх дворич. У цьому підрозділі схарактеризовано наукові розвідки російських, білоруських, польських, чеських, словацьких ономастів, що стосуються неофіційної системи називання осіб; акцентовано на дослідженнях вуличних антропонімів у когнітивному, соціокультурному, діалектному аспектах; виявлено недостатнє опрацювання української теоретичної бази про неофіційні назви, орієнтовані переважно на російські й польські студії; указано на фрагментарне вивчення західнополіської неофіційної антропонімії у загальноукраїнській системі; зроблено висновок про необхідність системних описів регіональних прізвиськових систем на живомовному ґрунті.

У підрозділі 1.2. *“Дефініції терміна прізвисько”* проаналізовані різні тлумачення неофіційного антропоніма слов'янськими мовознавцями від традиційного визначення *“прізвисько як неофіційне ім'я людини”* до порівняно нових *“прізвисько як знак”*, *“прізвисько як асоціація”*, *“прізвисько як різновид фольклору”*, *“прізвисько-інтертекст”*, *“прізвисько-цитата”*, *“прізвисько-речення”*. Подано власну дефініцію терміна: *прізвисько* – це неофіційне одно- чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає найменувач, щоб підкреслити особливу рису, що вирізняє людину серед інших. На початковому етапі прізвисько супроводжує характеристична функція, яку з часом замінює ідентифікаційна. Прізвиська – обов'язково конотативні одиниці, переважно з негативним емоційним компонентом. Окремо виділено *вуличні найменування*, або *назви по-вуличному* (сімейно-родові антропоніми, назви за родом заняття, відкатойконімні та відетнонімні похідні), які або не мали спочатку, або з часом утратили емоційну складову. У дисертації подано коментарі до відіменних і відпрізвищевих неофіційних назв, обґрунтовано їх прізвиськовий характер; наведено багату синонімію на позначення вуличних іменувань, якою послуговуються прізвиськознавці, а також народні терміни, зафіксовані в західнополіських говірках: *прі́звис'ко*, *по-в'у́личному*, *ме^н'у́ха* || *ме^н'у́х*, *приме^н'у́ха*, *відумка*, *псе́вдо*, *ві́звис'ко*, *від'ірка*; пор. жаргонізми *клічка*, *кл'іку́ха*, *кликучка*, *поган'ало*.

Підрозділ 1.3. “Класифікаційні засади неофіційних антропонімів” демонструє різні спроби наукового поділу антропонімного матеріалу. Наявність неоднорідних класифікаційних схем свідчить про відсутність в антропоніміці єдиної універсальної класифікації неофіційних назв. У дисертації запропоновано власну класифікацію західнополіських неофіційних антропонімів, яка репрезентує прізвиська крізь призму мотиваційної типології, функціонального призначення, експресивного наповнення, специфіки лексичного компонента, структури, темпоральності.

Другий розділ “**Функціонально-мотиваційна характеристика народно-побутових найменувань осіб**” представляє комплексний аналіз мотиваційної бази західнополіських неофіційних особових назв за ієрархічною структурою. Ураховуючи входження індивідуальної мотиваційної ознаки (МО), вуличні антропоніми диференційовано на мотиваційні групи (МГ), мотиваційні підгрупи (МП), мотиваційні мікрогрупи (ММг), мотиваційні ряди (МР). Кожна МГ маніфестована через парадигматичні взаємозв’язки прізвиськових одиниць: протиставлення нейтральних і маркованих форм (*Ніс – Носáч, Нося́рник*); функціонування прямих і метафоричних номінацій (*Голова́тий – Гло́бус, Те́лік*); взаємодію літературної лексики з діалектною і жаргонно-сленговою (*Кучеря́вий – Гараха́тий – Бу́ря, Пу́дель*); інтерферентні процеси (*Воло́дик – Вло́дзьо, Вло́дек*); синонімічні одиниці (*Мо́рда – Пісок – Ри́ло*). Окремо розглянуто колективно-територіальні, сімейно-родові, групові, внутрішньосімейні неофіційні назви людей.

Найчастотнішу МГ “*Вуличні неофіційні найменування, похідні від антропонімів*” (27 %) сформували народно-побутові особові назви, вмотивовані іменами й прізвищами їх носіїв. Антропонімний фактаж оформлений у три МПг. В активі першої встановлено 10 найпоширеніших чоловічих імен (*Іван, Микола, Василь, Володимир, Петро, Михайло, Андрій, Олександр, Зиновій, Віктор*) і 3 жіночі (*Марія, Ганна, Галина*), що виконали роль твірних основ сучасних прізвиськ; представлено прізвиськові гнізда кожного з них. Описано неофіційні назви, що відображають специфічну вимову власного імені (*Ся́сік < Олександр*); ті, що вмотивовані іменними асоціаціями (*Пету́х, Песик < Петро*); прізвиська як можливі похідні від слов’янських автохтонних імен (*Бо́жик, Бо́жко < Божедарь, Божеборь, Божеславь*); запозичення (*Базі́ль, Бадзі́ль, пор. польс. Bazył*). Другу МПг становлять відпрізвищеві утворення від усічених і редериваційних основ (*Ка́тер < Катеринчук, Са́ва < Савчук*); жіночі найменування, переважно андроніми (*Дмитру́чка < Дмитрук*). Серед прізвиськ третьої МПг схарактеризовано антропоніми, похідні від імен та прізвищ відомих людей; виділено 7 найчастотніших МР: Ленін, Чапаєв, Сталін, Горбачов, Гітлер, Брежнєв, Гагарін, що засвідчують здебільшого непряму номінацію, пор.: *Горбачо́в, Ле́нін ‘лісі’, Гага́рін ‘швидко їздив’*. Проаналізовано також прізвиська, що постали за подібністю до відомих сучасних політиків (*Пу́тін*), кіно- та мультгероїв (*Пушка́рьова, Ві́нні Пух*), спортсменів (*Рона́льдо*), артистів (*Кірко́ров*), композиторів (*Мо́царт*), письменників (*Пу́шкін*), художників (*Левіта́н*), літературних героїв (*Ма́углі*) і т. ін.

МГ “*Неофіційні назви осіб, що характеризують їхню зовнішність*” (22 %) маніфестує 6 МПг. У першій розглянуто прізвиська, в яких відбито загальний зовнішній вигляд носія. Вони виразно представляють опозицію “гарний(а) – негарний(а)”. Виокремлено 3 МР: красивий || красива (*Мальований, Хорошуха* ‘вихваляються своєю вродою перед іншими’); некрасивий || некрасива (*Бридкий, Мавпа*); особливості одягу і його аксесуарів (*Капелюшник, Літочник*). Друга МПг репрезентована опозиціями “високий(а) – низький(а)”, “худий(а) – повний(а)” і відповідними МР. У ній представлено вуличні найменування за особливістю структури тіла в цілому, напр.: МР низький || низька представлений прізвиськами-деад’ективами *Малій(а), Дрібний(а), Короткий(а), Кучий(а)* і спільнокореневими одиницями (*Малець, Малій, Малюта; Коротішка, Коротуля; Куць, Куцак, Куценко*); метафоричними номінаціями, переважно діалектизмами (*Варабух, Цилюк*); жаргонізмами (*Шпіндик*), розширеними номенами (*Метр в Кєдах, Кучий Хвіст*). Подібно проаналізовані прізвиська інших МПг. Вуличні антропоніми-характеристики окремих частин тіла людини за кількісним складом розподілено в такі найчастотніші МР: волосся (*Кудрий, Патляха*), ніс (*Курносий, Носуля*), вуса (*Вусань*), борода (*Бородай*), вуха (*Вухаль, Чебурішка*), зуби (*Зубайло, Бобєр*), очі (*Більматий, Зікратий*), губи (*Губоцільот, Гембусь*), ноги (*Ланач, Бусел*), обличчя (*Морділо, Пікула*), голова (*Головань, Колобок*), груди (*Цицяха*), шия (*Кривошія, Гусь*), лоб (*Лобака*). Серед інших неофіційних назв цієї МГ проаналізовано прізвиська, що вказують на вади чи хворобу носіїв (*Горбась, Глухмань*); особливості їх ходи (*Клендач, Качка*); забарвлення волосся чи пігментацію шкіри (*Чорна, Помідор*). Установлено найпоширеніші прізвиська-кольороназви у населених пунктах Західного Полісся: *Білий* || *Біла* (98 н. пп.), *Чорний* || *Чорна* (50 н. пп.), *Рудий* (*Ріжій*) || *Рудá* (*Ріжа*) (35 н. пп.), *Червоний* (18 н. пп.), *Сіній* (10 н. пп.). До окремих неофіційних назв наведено західнополіські фразеологізми і дражнилки, прізвиська-антитези, що характеризують людей за зовнішнім виглядом.

Антропонімну базу МГ “*Прізвиська за внутрішніми особливостями денотатів*” (8 %) складають вуличні назви, що відображають риси характеру, поведінку, психічний стан, звички, вподобання, моральні чи інтелектуальні якості індивіда. Дитяча звичка людини часто закріплюється в її прізвиську на все життя (*Дуля* ‘часто показував дулю’, *Смбцик* ‘часто смоктав пальця’). Серед антропонімів, які окреслюють позитивні риси особи з негативного боку, виокремлено МР: добрий || добра (*Добряк, Сонечко*), веселий || весела (*Весельчак, Смішний*), розумний || розумна (*Мудрителя, Профєсор*), працьовитий || працьовита (*Хазяяка, Пчілка*). Прізвиська, що фіксують негативні людські якості, формують активи таких найпоширеніших МР: швидкий || швидка (*Гаряча, Шпárкий*); злий || зла (*Буйна, Фашист*); хитрий || хитра (*Хитрунєць, Лис*); жадібний || жадібна (*Жид, Шкурка*); нерозумний || нерозумна (*Бємбас, Турочок*), лінивий || лінива (*Басалига, Лайдак*) і т. ін.

МГ “*Найменування за специфікою мовлення осіб*” репрезентована прізвиськами, які характеризують дуже балакучих людей (*Баландá, Барабусь*,

Тара́хавка); відображають вади їхнього мовлення (*Боботу́ха, Пі́ка, Шепеля́йло*); засвідчують уживання слів-паразитів (*Е́то, Короче́, Оце́*); відтворюють дитячу вимову денотатів (*Зве́йху, Ке́ко, Цамульо́т*); указують на використання діалектизмів інших регіонів (*Ву́йко, Га́зда, Ко́гут*). Вуличні антропоніми цієї МГ особливі тим, що їхні твірні основи – слова різних частин мови, вигуки: *Га, Не Розумію, Знача́ть, Фа́йно*.

Іменний склад МГ “*Вуличні особові назви, що вказують на рід заняття чи професію людей*” (7 %) становлять два різновиди неофіційних іменувань: конотативно нейтральні назви з безпосередньою вказівкою на ремесло чи професію носія (*Лі́кар, Поштáр, Стóляр*) та яскраво марковані асоціативно-метонімічні антропоніми (*Дерев’я́ний ‘лісник’, Па́йло ‘зварювальник’, Фа́за ‘електрик’*), учительські прізвиська (*Аміа́к, А́том, Менделе́єва, Хлор, Мо́лекула ‘учителі хімії’*). Виявлено назви на позначення сучасних (*Банкі́р, Бізнесме́н, Ха́кер*) і дуже давніх занять (*Гра́бар ‘той, хто копає могилу’, Гуме́ний ‘прикажчик на току’, Куши́р ‘той, хто вичиняє шкіру’*). Виділено найпоширеніші західнополіські прізвиська-професії: *Кова́ль* (84 н. пп.), *Моря́к* (52 н. пп.), *Майо́р* (49 н. пп.), *Бригаді́р* (45 н. пп.), *Матро́с* (35 н. пп.), *Поштáр* || *Поштáрка* (31 н. пп.).

Номени, що формують МГ “*Неофіційні найменування за територіальною належністю*” (9 %), – своєрідні “біографії” носіїв, бо відкривають для інших місце їхнього народження чи проживання. Такі народно-побутові назви виявляють опозицію “свій0 – чужий”. У цій МГ схарактеризовано відетнонімі найменування (*Америкáнка, Монго́л, Ру́ський*); похідні від катойконімів (*Буза́й, Бузакі́вець, Буза́йка, Буза́чинка ‘уродженці н. п. Бузаки Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.’*); антропоніми, вмотивовані назвами етнічних груп українців (*Гуцу́л, Полішу́к*); прізвиська зі вказівкою на конкретне місце проживання носія (*Багнио́к, Берези́нець, Заброде́цький*). Вуличні антропоніми, похідні від етнонімів, демонструють стереотипні уявлення поліщуків: назви *Ру́ський, Каца́н, Моска́ль, Америкáнець, Поля́к* виникли на основі міжетнічного конфлікту або пов’язані з міграційним рухом та заробітчанством.

У МГ “*Прізвиська, що вказують на випадок чи незвичайну подію в житті людини*” (5 %) описано вуличні найменування, відзначені унікальністю відносно конкретного населеного пункту, адже вони не повторювані в інших антропонімних системах. Мотиваційні характеристики таких прізвищ, що виникають найчастіше внаслідок публічного самоназивання, семантично наповнені, розгорнуті в цілі синтаксичні конструкції, ніби своєрідні “життєписи” сільських жителів. Такі назви, очевидно, можна вважати “прізвишками-текстами”, пор.: *Радя́нський* ‘був членом Комуністичної партії; одного разу написав смолою на своїй хаті вираз “Хай живе радянська влада!”’

У МГ “*Полімотиваційні прізвиська*” розглянуто 14 вуличних антропонімів, що виражають полісемію номінації й представлені п’ятьма і більше мотиваційними ознаками, напр.: *Зае́ць* (135 н. пп.) → ‘з великими вухами’, ‘з великими

передніми зубами', 'боязливий', 'хитрий', 'ходить дрібними кроками', 'рухливий', 'косоокий', 'полював на зайців', 'вдягнув костюм зайця на Новорічне свято', 'від прізвищ Зайчук, Зай, Кролик, Трус'. Твірною базою таких антропонімів виступають багатозначні лексеми (на Західному Поліссі переважно фаунономени), які в прізвиськовому контексті утворюють мотиваційні радіалі.

У МГ "Прізвиська з утраченою мотивацією" (11 %) подано ті неофіційні антропоніми, які на синхронному рівні не зберігають мотиви називання (респонденти їх уже не пам'ятають), що свідчить про давність таких іменувань або вказує на нечіткий характер номінації, пор. *Марула, Манджай, Піньдзя*.

У роботі докладно проаналізовано західнополіські сімейно-родові неофіційні іменування (СНІ) (36,5 %), які дуже давні й функціонують уже багато поколінь, як стверджують респонденти: / *то ше куліс' прад'ід йакійис' буу / то ше по н'бму було* //. Сімейно-родові назви засвідчують нейтральну конотацію, вони постали на основі індивідуального номена, утративши з часом його маркований компонент. На Західному Поліссі родину називають в основному за іменем чоловіка як голови і засновника роду. Якщо жінка в родині головна або сама виховує дітей, то нащадків прозивають за її іменем чи прізвиськом. Установлено, що СНІ мають ті ж мотиви номінації, що й в індивідуальних прізвиськах: за іменем чи варіантом імені першоносія (*Гапонці, Ганісіюніни*); родом заняття (*Бригадірчики, Шинкарики*); зовнішніми чи внутрішніми особливостями (*Бугай, Лобий*); місцем проживання першоносія або цілої родини (*Вигонівські, Хуторянські*). Схарактеризовано також колективно-територіальні неофіційні іменування (КНІ) поліщуків (0,9 %), якими мешканці одного населеного пункту прозивають жителів іншого: *Чевельські Нбжики* (жителі н. п. Чевель Старовижівського р-ну Волинської обл.) 'місцеві хлопці ходили на дискотеку з ножами'; до деяких із них подано зафіксовані від респондентів дражнилки: / *п'ісоченці Бігмач'ї / ловили жаб на пичі* // (жителі н. п. Пісочне Ковельського р-ну Волинської обл., яких у сусідніх селах прозивають *Бігмачами*). У дисертації проаналізовано групові неофіційні іменування (ГНІ) (0,4 %), що належать не одній особі, а групі людей, пов'язаних родинними зв'язками (найменування братів, сестер, чоловіка і дружини), а також дружніми стосунками, пор. *Рулікі* 'двоє братів Руслан і Роман', *Інкубаторські Курчата* 'дві подруги, які однаково вдягаються і фарбують волосся в однаковий колір'. На Західному Поліссі в межах однієї сім'ї побутують внутрішньосімейні прізвиська (0,1 %): *Зач* 'так теща прозиває зятя', *Муха, Зозулька* 'так чоловіки прозивають своїх дружин'. Останні неофіційні назви визначено як *інтимні*.

Отже, репрезентація народно-побутової антропонімії через побудову ієрархічної типології відповідно до мотиваційних ознак і функціональних особливостей дозволяє отримати цілісну картину комплексного ареального опису неофіційної системи називання людей.

У третьому розділі "Словотвірний-структурний аналіз неофіційних особових іменувань" визначено словотвірний статус вуличних антропонімів через залучення мотиваційної характеристики і специфіки конотативного наповнення. Установлено, що саме мотиваційна ознака в прізвиськах повинна

бути визначальною при з'ясуванні способу їх словотвору, а не структурна реконструкція, як у прізвищах. Зважаючи на це, лише неофіційні антропоніми з утраченою мотивацією можуть мати неоднозначне словотвірне трактування. Так, вуличні назви *Банячók*, *Кабáнчик*, що представляють МО 'повні, невисокого зросту' і мають виразний демінутивний компонент, постали як лексико-семантичні утворення. У цьому переконує відтворення їх апелятивних дублетів *банячок*, *кабанчик*. В омонімічних антропонімах за наявності МО 'син (онук)', родинної належності, нейтральної конотації виділяємо релевантні суфіксальні форманти патронімності (пропатронімності) *-ок*, *-ик*: *Банячók* 'син (онук) *Баняка́*', *Кабáнчик* 'син (онук) *Кабана́*'. Такі утворення, безперечно, – морфологічні деривати, у них разом із словотвірною і мотиваційною диференціацією виявлена ще й функціональна: у першому випадку неофіційні антропоніми яскраво реалізують характеристичну функцію, в другому – свідчать про родову належність. У ході дослідження встановлено, що в неофіційних особових назвах, як і в прізвищах, продуктивні два способи словотвору – лексико-семантичний і морфологічний (його суфіксальний різновид).

У підрозділі 3.1. "*Лексико-семантичні утворення*" описано неофіційні назви осіб, що постали шляхом семантизації. Аналіз західнополіського антропонімного матеріалу показав, що більшість прізвицьк утворено лексико-семантичним способом (65 %). Як лексико-семантичні похідні кваліфіковано також утворення, що на апелятивному рівні мали афіксальне навантаження, напр.: прізвиська відіменного походження на зразок *Гаврільчик*, *Гантонéць*, *Петіще*, що пройшли стадію трансонімізації: ім'я → варіант імені → прізвисько, пор. *Гаврило* → *Гаврильчик* (варіант імені) → *Гаврільчик* (прізвисько). Апелятивні прізвиська-конотати з квалітативними афіксами типу *Ву́сьо*, *Вухáр*, *Вусáч* лише онімізувалися, пор. *вусач* (апелятивне означення особи) → *Вусáч* (прізвисько за зовнішньою ознакою). Виділено неофіційні антропоніми, утворені шляхом трансонімізації (25 %) та онімізації (40 %). Трансонімізація в прізвиськах продемонстрована похідними від власних особових імен (повних, усічених, усічено-суфіксальних, виражених квалітативами): *Самсóн*, *Васи́ляка*, *Гéндзюр*; прізвищ: *Гуменюкі*, *Корні́йчики*; імен чи прізвищ відомих осіб: *Горбачóв*, *Бен Лáден*; топонімів: *Аме́рика*, *Кита́й*; зоонімів: *Жу́чка*, *Рекс*. У неофіційних іменуваннях зазнали онімізації назви розрядів *nomina personalia* і *nomina impersonalia*. До вуличних прізвицьк, похідних від апелятивів-означень особи за фізичними, психічними, територіальними, професійними особливостями (*nomina personalia*), віднесено назви-характеристики зовнішнього вигляду особи: *Довга́й*, *Криву́сь*, *Чубáр*; номени, що відтворюють внутрішній світ людини: *Дóбричко*, *Тіхóня*, *Хитрю́га*; назви-вказівки на рід заняття чи процесуальну дію носія: *Ме́льник*, *Па́січник*, *Кле́ндач*, *Шморгу́н*; номінації за специфікою мовлення: *Бази́кало*, *Лепету́н*, *Тара́хтанка*; номени, що виражають територіальну чи національну ознаку: *Грузи́н*, *Лéмко*, *По́ляка*, *Берестя́нець* || *Берестя́нка*; прізвиська за назвами родинних стосунків: *Бабу́ля*, *Прийма́к*, *Сину́ля*.

Неофіційні особові найменування розряду *nomina impersonalia* виявляють історичну і культурну інформативність. Це прізвиська, похідні від фауно- і

флорономенів: *Бусел, Палімуда, Тополя*; назв реалій господарського побуту: *Баняк, Бочечка, Товкач*; назв страв і харчових продуктів: *Бульбаник, Капусняк, Сало*; анатомічних назв: *Більмоб, Губа, Родімка*. У західнополіських вуличних антропонімах засвідчена семантизація композитів, маніфестованих різними комбінаціями (*Грубонога, Кривоморд, Вовкодів, Громобой, Довгострой*); а також словоскладних форм, виражених відіменними утвореннями (*Вася-Галья, Вітя-Вася*), римованими структурами (*Іван-Барабан, Оля-Пасоля*), повторенням синонімів (*Дзень-Бом, Гон-Стон, Сьое-Тое*). Функціонують прізвиська, що постали від підрядних словосполучень. Засвідчено утворення, поєднані зв'язком узгодження за моделями “означення + антропонім (власне особове ім'я)”: *Рійсий Ванька, Чорна Катя*; “означення + апелятив-іменник”: *Слипе Очко, Рване Вухо*; зв'язком керування: *Бочка з Дустом, Слуга Народу*; зв'язком прилягання: *Скажи Так*. Проаналізовано антропонімі форми апозитивного типу: *Косар Мішка, Семён Тарадайка*. Вуличні прізвиська можуть бути оформлені по-різному: від дво- чи трифонемичних лексем (*Ау, Бе, Віа*) до чотирьох- чи п'ятикомпонентних структур, які нагадують реченнєві конструкції: *Несе Галья Воду, Сто П'ятдесят і Два Яйця, Тьотя Дуса Як Часі*.

У словотвірному контексті в прізвиськах розглянуто субстантивізацію прикметників (*Білий, Куча*), порядкових числівників (*Перви, Тринадцятий*), займенників (*Віте, Ніша*), дієслів (*Вібачте, Клянуса*), прислівників (*Вчера, Короче*), службових слів, вигуків (*Кеп, Га*). Спостережено, що найбільше субстантивів серед прізвиськ, що характеризують мовленнєві особливості людей. У структурі вуличних неофіційних назв виділено зрощеннєві конструкції, які в основному вказують на повторення слів носієм: *Бачунибачу, Вотватово, Такчине*. Такі форми мають неоднозначне словотвірне трактування.

У підрозділі 3.2. “Морфологічний словотвір народно-побутових антропонімів” проаналізовано суфіксацію неофіційних іменувань. Дериваційний аналіз антропоодиноць здійснено за виявленими словотвірними моделями (СМ) та їх диференціацією відповідно до категоріальної типології і родо-статевої специфіки. Докладно схарактеризовано 17 чоловічих СМ (11 – субстантивного типу, 6 – атрибутивного типу); 5 жіночих СМ (2 – субстантивного типу, 3 – атрибутивного типу), 1 СМ зі значенням збірності. Встановлено, що ці деривати оформлені патронімічними і матронімічними (-ич || -іч, -ович, -івс'к-ий, -івс'к-а), патронімно-і матронімно-посесивними (-ин || -ін, -ів, -ов-ий, -ов-а, -ин-а || -ін-а), андронімічними (-их-а, -к-а), поліфункціональними в ролі патронімічних чи матронімічних (-ак, -ак-а, -ан || -ан', -еу', -ик || -ік, -к-о, -ок, -с'к-ий, -у'к-ий, -ук, -ус || -ус', -у'-о) формантами, суфіксами зі значенням збірності (-ат-а || -'ат-а) і вказують на родову належність. У морфологічних утвореннях навіть із поліфункціональними формантами вже повністю втрачена квалітативна ознака, бо вони вживані у функції патронімічних чи матронімічних, пор.: *Петра́к* ‘син (онук) Петра’, *Варвару́к* ‘син (онук) Варвари’. Для системного представлення суфіксальної деривації чоловічих, жіночих і збірних неофіційних назв аналіз засвідчених СМ подано у градаційному порядку їх продуктивності на Західному Поліссі.

Опис кожної СМ субстантивного чи атрибутивного типу включає максимально повний набір зафіксованих дериватів і їх фонетичних варіантів, напр.: жіноча СМ на -их-а: *Буслі́ха, Рíндалі́ха* → західнополіські варіанти -éx-а || -'éx-а (західна і північна частина західнополіського діалекту): *Омельяне́ха, Вувче́ха*; -ex-e || -ex-é || -ex-'e (говірка н. п. Велимче Ратнівського р-ну Волинської обл.): *Дині́сехе, Климехе́, Юхимехе́*; спорадичні -ix-а: *Барані́ха, Вікторі́ха*; -óx-а: *Бадзьо́ха, Ганто́ха*; -úx-а: *Вацу́ха, Семену́ха* (див. карту).

У західнополіській антропонімній суфіксації виявлена СМ зі значенням збірності -át-а || -'át-а, яку використовують у неофіційних назвах дітей: *Зайча́та, Чаєня́та, Шпаченя́та*.

Дуже часто патронімно-посесивні утворення можуть приєднувати додатковий уточнювальний компонент – ім'я людини, виражаючи більшу міру ідентифікації: *Вовкува Ксе́ня, Зончикув Сіро́жа*. Із метою диференціації вказані антропонімні структури використовують переважно для найменування рідних сестер чи братів: *Гринько́ва Ле́на і Гринько́ва Све́та, Плато́нук Ва́ся і Плато́нук Ро́ма*, а також для уникнення тезонайменування: *Марія Барабу́сюва, Марія Никоді́мува, Марія Самчуко́ва*.

Унікальність прізвиськових номенів зумовила поширення інших різновидів морфологічного словотворення: редеривація (4 %): *Архі́п* < Археп'юк, *Бара́н* < Баранчук; усічення (3 %): *Жук* < Папезук, *Ку́ра* < Кучура; редуплікація (2 %): *Пи-Пи́, Уру́-Уру́*; абрєвіація (0,8 %): *Гарко́ль* < Гаврилук Микола, *Зізі* < Зінаїда Зіновіївна; контамінація (0,2 %): *Кардіо́нович* < кардіон + Радіоно́вич 'грав на цьому музичному інструменті', *Мада́мівна* < мадам + Адамівна; а також метатеза: *Ворер* < ровер 'любить їздити на велосипеді'; зворотне прочитання слів: *Тібо́ч* < чобіт 'шив чоботи'; словесна гра, каламбур: *Лакму́ндович* < Едмундович, *Бая́н* < Баянович, *Стака́н* < Стаканич, *Дерка́ч* < Віник, *Кракра́* < Ворон.

Незважаючи на антропонімну неусталеність і відкриту природу вуличних прізвиськ, вони все ж репрезентують тенденцію у використанні питомих лексем при семантизації, демонструють набір притаманних для такого типу іменувань словотвірних моделей. У неофіційних особових назвах всі форманти релевантні і якраз на синхронному етапі дозволяють реконструювати ті архаїчні антропонімні процеси, які пройшло кожне прізвисько на шляху до його закріплення в прізвищі.

ВИСНОВКИ

Комплексний лінгвістичний аналіз неофіційної антропонімії Західного Полісся, проведений на широкій емпіричній базі (19 416 іменувань), дозволяє сформулювати такі загальні висновки:

1. У неофіційній комунікації, особливо в сільському, шкільному, робітничому колективах, прізвиська – основний засіб номінації людей, у чому переконує

кількісний показник зафіксованих народно-побутових особових назв. Спостережено, що неофіційні західнополіські антропоніми, сформовані на ґрунті діалектної системи (почасти з польським і російським украленням), виявляють специфічні мовні явища, позначені інноваціями та архаїкою. Сучасні вуличні прізвиська – унікальні антропонімні одиниці, які, з одного боку, не кодифіковані, здатні до варіативності, мінливості, тимчасовості, а з іншого – регламентовані певними лексичними й словотвірними нормами, звичаєвим правом. Одні з них побутують недовго, інші – десятиліттями й переходять із покоління в покоління. Крім того, серед прізвиस्क засвідчена синонімія, що не властива іменам і прізвищам. У дослідженні простежено аспекти, важливі в аналізі неофіційної антропосистеми: темпоральний (залучено прізвиська носіїв різних вікових категорій: від 12 до 85 років); родо-статевий (диференційовано чоловічі й жіночі номени); соціальний (опис неофіційних іменувань подано в контексті різних соціальних груп людей: школярів, робітників, сільських жителів, простежено вплив культурних, політичних, економічних та інших реалій); локальний (акцентовано увагу на місцевій специфіці творення прізвиस्क, кожен антропонім територіально визначений і представлений говіркою). У ході експедиційного опитування респондентів – жителів Західного Полісся – встановлено, що вони послідовно диференціюють *прізвиська* і *назви по-вуличному*. До перших відносять грубі, дошкульні, образливі найменування, які не можуть бути вживані в присутності носіїв. Терміном *назви по-вуличному* окреслюють сімейно-родові найменування, які вже не мають негативного маркування і функціонують відкрито.

2. На основі мотиваційних ознак і функціонального призначення подано ієрархічне структурування західнополіських неофіційних іменувань людей за мотиваційними групами, підгрупами, мікрогрупами, рядами (напр.: МГ “Неофіційні назви осіб, що характеризують їх зовнішність” → МПГ “Вуличні антропоніми за особливістю структури тіла в цілому” → ММГ “Прізвиська, що характеризують зріст денотатів” → МР високий || висока). У роботі проаналізовано 9 мотиваційних груп (“Вуличні особові найменування, похідні від антропонімів”, “Неофіційні назви осіб, що характеризують їх зовнішність”, “Прізвиська за внутрішніми особливостями денотатів”, “Найменування за специфікою мовлення носіїв”, “Прізвиська, що свідчать про рід заняття чи професію людей”, “Неофіційні найменування за територіальною належністю”, “Прізвиська, що відображають випадок чи незвичайну подію в житті людини”, “Полімотиваційні прізвиська”, “Прізвиська з утраченою мотивацією”). У структурі цих МГ схарактеризовано 35 мотиваційних підгруп, 19 мотиваційних мікрогруп, 94 мотиваційні ряди. Установлено, що найчастотніші відантропонімні прізвиська (*Колі́бня*, *Петі́ще*, *Гальту́н*, *Кара́сь* < *Тарас*, *Бос* < *Босак*), назви за зовнішніми рисами (*Бамбу́ла*, *Коробте́нький*) та мовленнєвою специфікою (*Булькоту́н*, *Хамру́шник*), бо вибір прізвиська найчастіше зумовлений тими чинниками, які найбільше помітні мовцям. Менш поширені найменування за внутрішніми особливостями, випадком чи подією в житті носія, територіальною належністю,

родом заняття і професією, оскільки появу таких мотивів називання в прізвиськах зумовлює не виразна помітна ознака, а значно ширші відомості про людину. Усі неофіційні найменування розподілено на антропоніми з прямою і непрямою номінацією. Вуличні антропоніми з прямою номінацією – це назви, що виражають безпосередню характеристику людини за зовнішніми чи внутрішніми рисами (*Носáч, Занúда*), мовленням (*Швóкал, Шепеля́йло*), родом заняття (*Агронóм, Ковáль*), територіальною ознакою (*Пóляк, Рúский*); а також відонімні похідні (*Андрíло, Герасíм* < Герасимчук) і назви за родинними стосунками (*Буга́йчик* ‘син *Буга́я*’, *Столяри́ха* ‘дружина *Стóляра*’). Непряма номінація в прізвиськах зреалізована найчастіше на основі метафоричного чи асоціативного зв’язку. У процесі появи неофіційного номена метафоризується те, що пов’язано з базовим контекстом: здебільшого фауно- і флорономени (*За́єць, Дуб*), реалії господарського побуту (*Дішель, Коцюба́*), назви страв чи продуктів (*Сардэ́лька, Варéник*), соматизми (*Ногá, Тэльбо*), рідше оніми (*Китáй* ‘багатодітна родина’), етноніми (*Жид* ‘скупий’, *Корéєць* ‘має вузький проріз очей’) і т. ін. У прізвиськах виявлені фонетичні та лексико-семантичні асоціації: *Жоржі́на* < *Жорик* < *Георгій*, *Бев* < *Козел*, *Ква-Ква́* < *Качинська*. У роботі виокремлено 14 найуживаніших на Західному Поліссі полімотиваційних прізвиськ: *За́єць* (135 н. пп.), *Бúсел* || *Бóцун* (79 н. пп.), *Барáн* (64 н. пп.), *Жáба* (55 н. пп.), *Карáсь* (55 н. пп.), *Мúха* (52 н. пп.), *Жук* (50 н. пп.), *Лось* (49 н. пп.), *Ведмíдь* (43 н. пп.), *Кáчка* (43 н. пп.), *Кíт* (40 н. пп.), *Ворóна* (38 н. пп.), *Горобéй* (35 н. пп.), *Баня́к* (30 н. пп.).

3. За належністю і функціональними особливостями проаналізований антропонімний матеріал диференційовано на індивідуальні (62 %), сімейно-родові (36,5 %), колективно-територіальні (1 %), групові (0,4 %), внутрішньосімейні (0,1 %) неофіційні найменування. Перевага в джерельній базі індивідуальних номенів, з одного боку, може бути виправдана складністю фіксації сімейно-родових найменувань, із іншого – указувати на притаманну прізвиськам функцію індивідуальної ознаки. Здебільшого всі вуличні антропоніми – негативно марковані. Побудова градаційної шкали індивідуальних прізвиськ-негацій засвідчила такий розподіл негативного маркування у прізвиськах: за зовнішніми рисами – за мовленням – відантропонімні – за внутрішніми особливостями – за територіальною належністю – за родом заняття і професією. Фактаж прізвиськ поліщуків демонструє вікові, темпоральні, кількісні, внутрішні, лексичні опозиції.

4. У словотвірному аспекті виявлено, що для народно-побутових антропонімів характерні два способи словотвору: лексико-семантичний і морфологічний (суфіксація). Найбільше серед проаналізованих прізвиськ лексико-семантичних утворень, особливо прикметників, що спричинено продуктивністю прізвиськ-характеристик за зовнішніми і внутрішніми особливостями. Антропонімізації часто зазнають такі лексико-тематичні групи: фауно- і флорономени, назви одягу, взуття, страв, деталей господарського побуту, родинних стосунків, локативні назви, агентиви. Про широкі можливості творення прізвиськ свідчить

і трансонімізація (перехід у прізвиська власних імен, імен і прізвищ відомих осіб, топонімів, зоонімів). Унікальне явище прізвиськової семантизації – подвійна семантизація, а також семантизація композитів, словоскладних форм, словосполучень.

5. У морфологічній деривації особових назв засвідчена суфіксація. Фонетичні явища західнополіських говірок призвели до появи багатьох суфіксальних варіантів (унормований *-ів* та західнополіські фонетичні варіанти *-ув*, *-ив*, *-ов*). За кількістю репрезентантів в антропонімній базі Західного Полісся встановлено такі типи суфіксальних словотвірних моделей: а) високопродуктивні: чоловічі: *-ик* || *-ік* (*Прокóпик* ‘син Прокопа’), *-ич* || *-іч* (*Ярíнич*), *-ів* (*Назáрів*), *-к-о* (*Мартíнко*), *-ович* (*Кáрпович*), *-еу'* (*Ромáнець*) у патронічних (пропатронічних), матронічних (проматронічних) особових назвах; жіночі: *-их-а* (*Макарíха*), *-к-а* (*Агронóмка*), *-ов-а* (*Останчукóва*) в андронічних і патронічних іменуваннях; б) продуктивні: чоловічі: *-ин* || *-ін* (*Марíнчин*), *-івс'к-ий* (*Сидорівський*), *-ов-ий* (*Барабúсьовий*), *-ович* (*Кáрпович*), *-ок* (*Гусачóк*), *-у'о* (*Гадáмцьо*) в патронічних (пропатронічних), матронічних (проматронічних), гінеконічних назвах; жіночі: *-ин-а* || *-ін-а* (*Бугаíшина*), *-івс'к-а* (*Гапонівська*) в патронічних, матронічних, андронічних неофіційних іменуваннях; *-ат-а* || *'-ат-а* (*Бусленя́та*) в збірних назвах дітей; в) малопродуктивні: чоловічі: *-ак* (*Хімáк*), *-ан* || *-ан'* (*Петра́нь*), *-с'к-ий* (*Марíнський*), *-у'к-ий* (*Василіцький*), *-ук* (*Ковальчу́к*), *-ус* || *-ус'* (*Ва́ркусь*). Специфіка прізвиськ виявлена у використанні тих способів словотвору, які не поширені серед імен і прізвищ: абрєвіації (*Біс* < Божик Іван Сергійович, *Галіфе́* < Галина Федорівна), редуплікації (*Бля-Бля*, □ *Со-Сó*), усічення (*Кóсик* < Косинський, *Лимóн* < Талимончук), контамінації (*Бага́ня* ‘баба Ганя’, *Мартóнівна* < Марія Антонівна). Засвідчено типово “прізвиськові” способи деривації: зворотне прочитання слів (*Акиáп* < Пашка), словесна гра, каламбур (*Алка́шувич* < Лукашович, *Тракторíна Комба́йнівна*, *Цукримáн Са́хар Рафіна́дович*). Неофіційні антропоніми не тільки тяжіють до мовленнєвої економності, але й мають структурну розгалуженість. Ідеться про прізвиська-словосполучення, оформлені моделями “означення + власне особове ім'я”, “означення + апелятив-іменник”: *Сухій Давід*, *Бурхлівий Ураган*.

6. Прізвиськова творчість жителів Західного Полісся виявляє як загальноукраїнські антропонімні тенденції у використанні загальноновживаних лексем, словотвірних моделей, традиційних варіантів чоловічих і жіночих імен, назв давніх ремесел, які склали основу сучасних українських прізвищ, так і окреслює локальні константи (специфічні фонетичні, лексичні, словотвірні явища, польські та російські запозичення, етнографічні й ментальні реалії, прізвиська-оказіоналізми). Усе це свідчить про широкі можливості прізвиськових номенів, які особливо потребують ретельних фіксацій і докладних регіональних студій. Дослідження неофіційних іменувань осіб на синхронному рівні дозволяє розпочати антропонімні пошуки в діахронії, адже вивчення специфіки імен і прізвищ необхідно здійснювати в першу чергу через прізвиськову парадигму.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Шульська Н. М. Лексичні діалектизми як твірні основи поліських прізвиськ / Н. М. Шульська // Волинь філологічна : текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр. / [упоряд. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 4. – С. 152–155.
2. Шульська Н. М. Конотація поліських прізвиськ / Н. М. Шульська // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Я. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Ч. 4. – С. 165–167.
3. Шульська Н. М. Консонантизм поліських прізвиськ / Н. М. Шульська // Матеріали другої Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє”, 16–17 квітня 2008 р. : у 2-х т. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 316–317.
4. Шульська Н. М. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині / Н. М. Шульська. – Луцьк : Вид-во “Волинська обласна друкарня”, 2008. – 164 с.
5. Шульська Н. М. Словотвір прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині / Н. М. Шульська // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Філол. науки. Мовознавство. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008 – № 10. – С. 141–144.
6. Шульська Н. М. Лемківські відапелятивні прізвища, співвідносні із західнополіськими прізвиськами / Н. М. Шульська // *Studia methodologica / Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті* / [уклад. С. Є. Панцьо, Н. О. Свистун]. – Тернопіль : РВВ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 27. – С. 116–119.
7. Шульська Н. М. Західнополіські прізвиська з комуністичними та посткомуністичними реаліями / Н. М. Шульська // *Studia Slovakistica / Ономастика. Антропоніміка* : зб. наук. ст. / [упоряд. і відп. ред. С. Пахомова, Я. Джоґаник]. – Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2009. – Вип. 9. – С. 240–246.
8. Шульська Н. М. Прізвиська від власних імен у народно-побутовому антропоніміконі Західного Полісся / Н. М. Шульська // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє”, 13–14 травня 2009 р. : у 3-х т. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 3. – С. 269–270.
9. Шульська Н. М. Оцінна лексика у західнополіських прізвиськах / Н. М. Шульська // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Я. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – Ч. 6. – С. 65–68.
10. Шульська Н. М. Функціонування прізвиськ у західнополіських говірках / Н. М. Шульська // Волинь філологічна : текст і контекст. Західнополіські

говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. / [упоряд. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 9. – С. 319–326.

11. Шульська Н. М. Сімейно-родова антропонімія Західного Полісся / Н. М. Шульська // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 50–59.

12. Шульська Н. М. Засоби і способи творення жіночих неофіційних іменувань у сімейно-родовій антропонімії Західного Полісся / Н. М. Шульська // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіональних проблем / [ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. – Житомир, 2010. – Вип. 22 (I). – С. 312–320.

13. Шульська Н. М. Запозичення в західнополіських прізвиськах / Н. М. Шульська // Діалектологічні студії. 9 : Запозичення та інтерференція / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Л. : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – С. 313–316.

14. Шульська Н. М. Підляські та волинсько-поліські прізвиська: спільні риси / Н. М. Шульська // TeKa Komisji Polsko-Ukrainiskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie. – Vol. V. – Lublin, 2010. – S. 119–125.

15. Шульська Н. М. Як скажуть, то так вже й піде..., або Про прізвиська в контексті усної народної творчості / Н. М. Шульська // Народна творчість українців у просторі і часі : м-ли міжнар. наук. конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору “Берегиня” / [за ред. Г. Аркушина]. – Луцьк : Мистецька агенція “Терен”, 2010. – С. 196–204.

16. Шульська Н. М. Номінації прізвиськ за назвами родинних стосунків / Н. М. Шульська // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Філол. науки. Мовознавство. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – № 1. – С. 138–143.

17. Шульська Н. М. Прізвисько як об'єкт наукового опису (до дефініцій терміна) / Н. М. Шульська // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. – Вип. XXIX–XXXI. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту, 2011. – С. 292–296.

18. Шульська Н. М. Питання національної ідентичності в прізвиськах (на матеріалі неофіційних іменувань жителів Західного Полісся) / Н. М. Шульська // *Etnicita slovanského areálu (Historické proměny a součny stav)*. – Červený Kostelec ; Praha, 2011. – S. 15–23.

АНОТАЦІЯ

Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011.

У дисертації представлено комплексний аналіз функціонально-мотиваційних і словотвірних особливостей сучасної неофіційної антропонімії Західного Полісся, з'ясовано антропонімний статус вуличного прізвиська. На основі мотиваційної типології побудовано ієрархічну типологію західнополіської

народно-побутової антропонімної системи: виділено 9 мотиваційних груп, які, у свою чергу, поділено на мотиваційні підгрупи, мотиваційні мікрогрупи, мотиваційні ряди. Схарактеризовано функціональні різновиди неофіційних особових іменувань. Описано актуальні способи творення прізвиськ, докладно проаналізовано 17 чоловічих і 5 жіночих словотвірних моделей субстантивного й атрибутивного типу, 1 словотвірну модель зі значенням збірності, а також встановлено їх продуктивність у говірках Західного Полісся. Акцентовано на специфічних мовних ознаках народно-побутових антропонімів поліщуків. У науковий обіг уведено максимально повний фактаж неофіційних назв осіб, які можуть бути використані в подальших наукових студіях.

Ключові слова: неофіційна антропонімія, Західне Полісся, неофіційне особове найменування (прізвисько), мотиваційна група, мотиваційна підгрупа, мотиваційний ряд, мотиваційна ознака, спосіб словотвору, словотвірна модель.

АННОТАЦІЯ

Шульська Н. Н. Неофіціальна антропонімія Західного Полісся. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2011.

Исследование посвящено комплексному лингвистическому анализу неофициальной антропонимии Западного Полесья. На основе широкой источниковой базы изучения (19 416 неофициальных личных именованных) прослежены функционально-мотивационные и словообразовательные особенности западнополесских уличных антропонимов.

Построение иерархической типологии народно-бытовой антропонимии Западного Полесья согласно мотивационных признаков позволило выделить 9 мотивационных групп, 35 мотивационных подгрупп, 19 мотивационных микрогрупп, 94 мотивационных ряда. Выяснен антропонимический статус уличного прозвища как уникальной коммуникативной единицы, выделены разновидности неофициальных названий людей. Установлены наиболее распространённые отантропонимические прозвища – названия по внешним чертам и речевой специфике людей. Менее распространены наименования по внутренним особенностям, по связи со случаем или событием в жизни носителя, по территориальной принадлежности, роду занятий или профессии. Проанализированы неофициальные антропонимы с прямой и косвенной мотивацией.

В исследовании подробно проанализированы 14 наиболее употребляемых в Западном Полесье полимотивационных прозвищ, прослежены возрастные, темпоральные, количественные, внутренние, лексические оппозиции в антропонимной системе.

Описаны актуальные способы создания прозвищ, выделены распространённые и уникальные словообразовательные средства. Установлены два способа образования уличных прозвищ: лексико-семантический и морфологический.

В морфологической деривации преобладает суффиксация. Суффиксальный анализ антропонимических единиц осуществлен по словообразовательным моделям, которые дифференцированы согласно категориальной типологии и родо-половой специфики. Подробно описаны 17 мужских и 6 женских словообразовательных моделей субстантивного и атрибутивного типа, одну словообразовательную собирательную модель. Специфика прозвищ обнаружена в использовании тех способов словообразования, которые не распространены среди имен и фамилий: аббревиация, редупликация, усечение, контаминация, обратное прочтение слов, языковая игра.

Прозвищное творчество Западного Полесья обнаруживает как антропонимические тенденции в использовании исконных лексем, словообразовательных моделей, традиционных элементов мужских и женских имен, названий древних ремесел, которые составили основу современных украинских фамилий, а также удостоверяет локальные константы (специфические фонетические, лексические, словообразовательные формы, русские и польские заимствования, этнографические и ментальные реалии).

Ключевые слова: неофициальная антропонимия, Западное Полесье, неофициальное личное наименование (прозвище), мотивационная группа, мотивационная подгруппа, мотивационный ряд, мотивационный признак, способ словообразования, словообразовательная модель.

SUMMARY

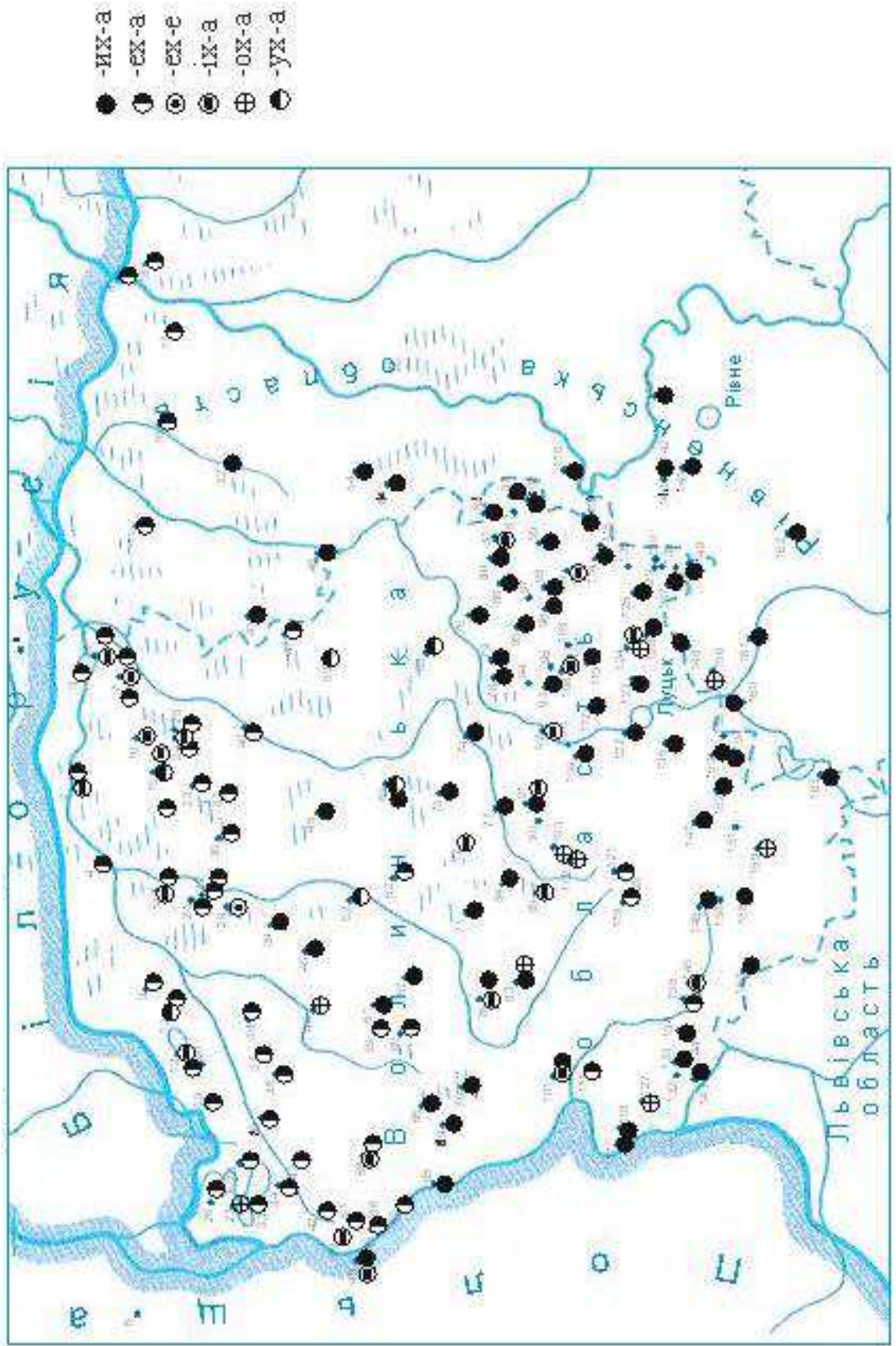
Shulska N. M. Informal Anthroponymics of Western Polessia. – Manuscript.

A thesis for obtaining the degree of Candidate of Philological Sciences in speciality 10. 02. 01 – Ukrainian Language. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2011.

The thesis is devoted to the complex analysis of functional, motivational and word formation peculiarities of modern informal Western Polessia anthroponimie. The anthroponymic status of a street nickname is clarified. The hierarchical structure of the Western Polessian folk and everyday anthroponymic system has been built on the basis of motivational typology. Ten motivational groups have been distinguished. These 10 motivational groups are also divided into motivational subgroups, motivational microgroups, and motivational categories. In this thesis the varieties of informal nicknames are also analyzed, and the current methods of nickname formation are described. The detailed analysis of 17 male and 5 female word formation models of noun and adjective type, and one word formation model to represent a group of children (in general) is given. Their frequency of use is established in the dialects of Western Polessia. Significant attention is paid to the specific language characteristics of folk and everyday anthroponyms among those who live in Western Polessia. The greatest possible number of informal nicknames which can be used in further studies have been introduced into the scientific research.

Key words: informal anthroponimie, Western Polessia, informal nickname, motivational group, motivational subgroup, motivational category, motivational feature, word-formation method, word formation model.

Карта. Ареальне варіювання форманта *-их-а* в жіночих неофіційних іменуваннях

Підписано до друку 13.09.2011. Формат 60×90¹/₁₆.
Обсяг 0,9 обл.-вид. арк., 0,9 ум. друк. арк. Тираж 100 прим. Гарнітура Times
Друк – Волинський національний університет ім. Лесі Українки.
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 2558.